

Психологически особености на спортния отбор

Павлина И. Лазарова

The paper deals with the characteristics of the sports team seen as a small social group, organization of interpersonal relations, leadership and differentiation of the leader's roles in it.

Key words: sports team, interpersonal relations, leadership, leader's roles.

ВЪВЕДЕНИЕ

Спортният отбор е разновидност на малка социална група. За него са характерни всички признаци, които в социалната психология характеризират малката група. Към тях се отнасят: численост, автономност, общогрупова цел, колективизъм, диференцираност и структурност.

Численост. Долната граница на малката група са двама души, а горната – не повече от 40 души.

Изследваният в областта на социалната психология показват, че най-устойчива и оптимална за решаването на целеви задачи е групата, състояща се от 6-7 души.

Всички спортни отбори отговарят на изискването за численост. Пълният състав на един отбор, включващ всички играчи, треньор, помощник треньор, лекар и масажист, е около 25-30 души. По време на състезание игровият състав на отборите в различните видове спорт е между 5 и 11 души (футбол – 11, баскетбол – 5, хандбал – 7, волейбол – 6 и т.н.).

Автономност. Една от основните особеност на спортния отбор е неговата съзнателна обусловеност от околната среда, която се постига благодарение на ограничението на броя на членовете, наличието на специфични тясногрупови цели, система на вътрешногрупови ценности, правила, традиции, условности и т.н.

Общогрупова цел. Пред спортния отбор като формална организация, от момента на неговото създаване, стоят конкретни и ясни задачи, върху изпълнението на които работи както треньорът, така и целият колектив. Най-общо формулирана общогруповата цел е постигане на високи лични и отборни спортни резултати.

Колективизъм. Той е висша форма на развитие на спортния отбор като малка социална група. Груповата дейност в колектива се определя от социално значимите обществени ценности.

Диференцираност и структурност. В процеса на решаване на поставените пред отбора задачи се поражда диференциация на неговите членове както по изпълняваните функции и задачи, така и по отношение на личните контакти, т.е. вътре в отбора възникват формални и неформални групировки. Груповата диференциация не създава структура. Тя се създава от връзките и отношенията между спортистите и подгрупите от спортисти вътре в отбора. [2]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Пред спортния отбор, като формална организация, от момента на неговото създаване стоят конкретни и ясни задачи, върху изпълнението на които работи както треньорът, така и целият колектив. Дейностите за изпълнение на поставените задачи карат треньора и отделните членове на отбора да си взаимодействат, да кооперират своите усилия, да търсят и установяват лични, делови /формални/ контакти, които са първото и основно условие за възникване на формални /делови/ отношения. В хода на този процес на общуване се установяват, съхраняват и изменят отношенията между участниците в съответната дейност.

В процеса на съвместните действия, благодарение на личните контакти и общуването от делови характер, постепенно възникват контакти и връзки, украсени с емоции, симпатии, взаимни интереси един към друг и т.е. възникват неформални

отношения. Възникването и формирането на междуличностни отношения в спортния отбор става в съответствие с общите закономерности на формалните организации и протича по сложен, но винаги еднопосочен път, който има няколко етапа:

- Възникване на потребност и нейното осъзнаване;
- Превръщане на потребността в постоянен интерес към една или друга дейност, способен да удовлетвори възникващата потребност;
- Сравнение и оценка на своите възможности и способности с изискванията на тази дейност, в която предстои да се вземе участие за удовлетворяване на потребността;
- Формиране на мотиви за поведение, насочени към търсенето на дейност, способна да удовлетвори възникващата потребност;
- Установяване на контакти и връзки между треньора и спортистите в процеса на дейността, възникване на формални взаимоотношения, способстващи за удовлетворяване на потребността;
- Възникване на симпатии, предпочитания, дружба, общи интереси и увлечения на основата на формалните взаимоотношения, формиране на неформални отношения.

Взаимоотношенията в спортния отбор се делят на отношения между спортистите /хоризонтално равнище/, или взаимоотношения в система „спортист – спортист“, и отношения на спортистите с треньора /вертикално равнище/, или взаимоотношения в система „треньор – спортист“. Всеки от тези видове взаимоотношения може на свой ред да се дели на формални и неформални. [1]

Формата „структура на отношенията в отбора“ се създава в процеса на учебно-тренировъчната и съревнователна дейност, благодарение на заповедите, разпорежданията, указанията на висшестоящите организации и изискванията на треньора, регламентиращи процеса на взаимодействие и взаимоотношения между членовете на отбора в тази дейност. Предполага се, че строгото съблюдаване на правилата и инструктирането на членовете на отбора гарантира удовлетворяване на техните лични потребности, потребностите на треньора и висшестоящите организации. Но, за да функционира формалната организация, каквато се явява отборът, трябва да предвиди определен „достъп“ в своята структура, „степен на свобода“ за развитие на връзките, основани на симпатии, взаимни предпочитания, общи интереси и потребности. Тези нерегламентирани спонтанно възникнали отношения, норми на поведение и действие са получили в психологията името неформално отношение.

Една от главните особености на формалната организация /както и на неформалната/ е, че тя способства за обединяване на индивидите в група, създава основа за личен контакт. В същото време тя регулира честотата на тези контакти, плътността и качеството на тяхната същност. В това се проявява съдържащата функция на формалната организация по отношение на развитието на неформалните организации. Подобни „карантинни“ методи не винаги са успешни, тъй като понякога неформалната структура на връзките почти изцяло съвпада с формалната или дори я покрива и става водеща. В такива случаи се наблюдава „размиване“ на формалната структура, характеризиращо се с нарушение на субординацията в системата „треньор – спортист“, влошаване дисциплината, понижаване на критичните оценки на поведение и личната отговорност за своите действия. Групата престава да отговаря на тези задачи, заради чието решение е била създадена и се превръща в средство за достигане на целите на тесен кръг лица, корпорации.

Формалните отношения в системите „спортист – спортист“ и „спортист – треньор“ са предварително „програмирани“ и обусловени от изискванията на дейността, подчинението на нейните задачи и „сценарий“, по които те трябва да се развиват за всеки вид спорт. Значително по-трудно е да се предусети как в тези

системи ще се развиват отношенията в неформалната сфера, тъй като тяхното развитие става спонтанно, на основата на нерегулируеми симпатии и антипатии, предпочитания, съвместни интереси и увлечения. За някои треньори, особено начинаещи, неформалните отношения нерядко представляват значителна трудност, защото са обусловени от самия характер на дейността на треньора, в която той заема двойствена позиция: от една страна е ръководител, лице, което определя и планира стратегията за действие на колектива, а от друга е равноправен член на колектива. Треньорът трябва да притежава много нравствени и педагогически качества, за да запази субординацията и своевременно да пресече проявите на фамилиарност по отношение на себе си. Строгостта и запазването на дисциплината в отношенията не трябва да способстват за изолацията на треньора от групата, да създават образ за недостъпен човек без чувства и емоции. Доброжелателността и участието в живота на спортистите, умението да разбере своите ученици и да им окаже помощ с думи или дела, справедливостта и последователността в изискванията са някои от личностните качества на треньора, които формират у спортистите чувство за уважение към него.

Установяването на правилни взаимоотношения в системата „треньор – спортист“ е изключително сложна задача, граничеща с изкуство, където много неща зависят както от личните качества на самия треньор, така и от неговите ученици. Освен това взаимоотношенията са под въздействието на обективни фактори /възраст, пол, ниво на спортното майсторство, стаж на треньора/ и обективни фактори /ниво на културно и интелектуално развитие на треньора и спортистите, стил на ръководство, психологическа съвместимост и идентичност на системата за ценности и възгледи и т.н./.

Главният психологически ефект от малобройността на групата (спортния отбор) е, че нейните членове могат да общуват непосредствено един с друг и да встъпват в лични контакти. В резултат на това в групата освен функционалните дейности, обществените отношения, обусловени от социалните условия и видовете дейности възниква мрежа от емоционално-психологически отношения, които са тясно преплетени с дейностите и придават на групата ново социално-психологическо качество. Спортният отбор е не само обект на управление, но и субект на дейността. Отборът може да се покаже в това свое качество, ако е вътрешно организиран и притежава определена степен на интеграция. Ето защо е интересно как се организира групата, кой взема функциите на ръководство и доколко те са ефективни. В резултат на самоорганизацията в групата се установяват отношения на доминиране и подчинение, влияние и следване. Тези отношения характеризират лидерството. Самото явление се заключава в това, че в системата от междуличностни отношения се издига един от нейните членове, който взема функциите на неформално ръководство на групата.

Отборът като система винаги действа в обкръжаващата го среда. На свой ред средата постоянно влияе върху действащия обект чрез определен набор от фактори, който отклонява поведението на системата от избраната траектория на поведение. За постигане на поставените цели, в такива условия, в отбора е необходимо управление на действията на всички играчи в хода на игровия процес. В него като затворена система такова управление е възможно само под формата на самоуправление, т.е. системата е самоуправляема. Известно е, че самоуправлението в малките групи се реализира от лидерите. Лидерът е член на малката група, който се издига в резултат на взаимодействие на нейните членове в определени ситуации, способстващи организацията на групата и нейното управление за постигане на поставените цели. Социалната психология достатъчно подробно разглежда каталог от качества и свойства на лидера – високо равнище на компетентност, статус в групата, способности за ръководство и т.н. Като се използват тези сведения са направени изследвания на лидерството в редица

спортове, чрез прилагане предимно на социометрически процедури, приети в съвременните изследвания. В резултат на изследванията се установява, че някои членове на отборите притежават високо равнище на необходимите лидерски показатели, но не са лидери на групите. От друга страна някои членове на отборите са с ниски показатели, но са лидери.

Лидерството в спортните отбори и колективи трябва да се разглежда като социално необходим естествен процес на самоуправление и координация на взаимодействието и взаимоотношенията между спортистите във връзка с целите и задачите на дейността. Лидерът, като субект на лидерския процес, въздейства на останалите, а те от своя страна приемат или отхвърлят това въздействие. Приемането на лидерското влияние се наблюдава в подчинението, следването на указания и съвети, молби към лидера и обратно, отказ на проявите на неподчинение, несъгласие с лидера, отклонение от изпълнение на неговите разпореждания. Влиянието на лидерството и лидера в спорта може да бъде непосредствено /даже физически/, външно лесно се фиксира, но може да има и скрити форми, да бъде опосредствено многократно чрез някакви фактори, например чрез етически или нравствени норми, битуващи в дадения спортен отбор. В ролята на лидер на спортния отбор, както показва практиката, се проявява обикновено най-авторитетният опитен спортист. Срещат се обаче и отбори, които имат за лидери не най-авторитетните и най-опитни членове от колектива си. Възможностите за участие в управлението на спортния отбор на лидера са доста широки. При това, ако лидерът действа в съответствие с плана и задачите на треньора, то по правило се постига максимален положителен ефект в организацията и координацията на съвместните усилия на членовете на отбора. Понякога между официалния ръководител /треньорът/ и лидерът няма пълно съгласие и не се установяват взаимоотношения. Това може да доведе до определена дезорганизация и нарушаване на процесите на управление в отбора. В такива случаи треньорът не винаги е в състояние веднага да намери оптималния начин за управление на отбора.

Анализът на ръководните действия на лидера позволява да се разграничат най-важните обобщаващи функции на лидерството – организационна, информационна и възпитателна.

Организационната функция се заключава в изработването на общи отборни цели, разработването на планове за реализация на усилията на всички членове на отбора за постигане на поставените цели. В игрова ситуация тази функция се проявява главно чрез указания насочващи, укрепващи или закрепващи определени действия на членовете на отбора: „пас!“, „засада!“, „фал!“, „стена!“ и т.н. Често лидерът съзнателно временно отстъпва своите функции на един от спортистите намиращ се в по-благоприятни условия или принуждава своите партньори да извършват определени действия. Чрез тези способности лидерът организира и направлява усилията на членовете на отбора за осъществяване на тактическите комбинации.

Информационната функция предполага, че лидерът е център на обмен на информация в отбора. Той съобщава на спортистите информацията за текущите задачи на отбора, начините за тяхното решаване, разпределянето на функциите, очакваните резултати, съперниците и т.н. В игрова ситуация тази функция се свежда до налагането и поддържането на оптимално равнище на обмен на информация между спортистите, изхождайки от тактическия замисъл и изпълнението на комбинациите. Лидерът съобщава данни за замяна и преместване в своя отбор и в отбора на противниците, информира за времето, текущия резултат, очакваните действия на противниците и други: „гъч“, „корнер“, „дуспа!“ и т.н.

Възпитателната функция предполага усилия на лидера за развити у членовете на отбора на чувство на другарство, лична отговорност, уважение на социалните

норми и изисквания, дисциплинираност, надеждност и други обществено значими характеристики на поведение. Тази функция се осъществява главно в условията на тренировъчните занятия и почивката. В съревнователната обстановка възпитателните действия на лидера се ограничават до оценъчни съждения: „Къде гледаш?!", „Какво правиш?" и т.н. Тяхното съдържание и емоционална окраска са ефективно средство за закрепване на правилните форми на спортно поведение и отстраняването на грешките.

Диференцирането на лидерските роли е по различни признаци. Изследванията показват, че съществуват две основни лидерски роли:

- роля на инструменталния или делови лидер, чиито действия са насочени преимуществено към решаване на поставените пред групата задачи;
- роля на експресивния или емоционалния лидер, чиито действия са ориентирани преимуществено към междуличностните отношения. [3]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Инструменталните лидери трябва да се разглеждат като най-близки помощници на треньора в решаването на задачи от технико-тактическата специална подготовка. Те са инициатори в търсенето на по-съвременни средства и способности за усъвършенстване на спортното майсторство и обсъждат с треньора възникналите идеи.

Експресивните лидери са най-близки помощници на треньора преди всичко във възпитателната работа, което е особено важно за детските и юношеските отбори. В отборите на възрастните тяхната помощ е неопенима за профилактика и предотвратяване на различни междуличностни конфликти в организацията на свободното време и провеждането на обществени мероприятия.

В действителност разделянето на делови и емоционални лидери е донякъде условно, често двете лидерски функции се изпълняват от един и същ спортист.

ЛИТЕРАТУРА

[1]. Мальчиков, А.В., Социально-психологические основы управления спортивной командой, Смоленск, 1987.

[2]. Психология: Учеб. Для ин-тов физ. Культ./Под ред. В.М. Мельникова., М., 1987.

[3]. Топышев, О.П., Теория и практика лидерства в спортивной команде // Сборник трудов ученых РГАФК, М., 2000.

Докладът е отпечатан по проект № 5248, договор № РД – 248/ 11. 03. 2009 г.

За контакти:

Павлина Лазарова, Шуменски университет "Еп. К. Преславски" – гр. Шумен,

Докладът е рецензиран.